Modern Türklük Araştırmaları Dergisi
Cilt 1, Sayı 1 (Kasım 2004)
Mak. #10, ss. 118-140
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Şeybânîler Dönemi İçin Kaynak Araştırmaları: Mihmān-Nāme-i Buhārā I

Gülşen Seyhan Alışık

Marmara Üniversitesi

ÖZET

Şeybânî (1451-1510) Han'ın isteğiyle yazılmış olan Mihmân-nâme-i Buhârâ adlı eser döneminin Orta Asyası için dikkate değer bilgiler sunan önemli bir kaynaktır. Eser Fazlullâh Ruzbihân-i Huncî tarafından Buhara'da kaleme alınmaya başlamış, 8 Eylül 1509'da Herat'ta tamamlanmıştır. Eserin bugün elimizde iki yazması vardır: Bunlardan biri Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (Kayıt Numarası: 3431), diğeri Özbekistan Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesinde (Kayıt Numarası: 1414) saklanmaktadır.

Eser, Şeybânîler dönemi ve özellikle Şeybânî Han hakkında biricik eser değerindedir. Eser hâlen açığa çıkmamış yanları bulunan Özbek-Kazak ve Özbek–Safevî çatışmaları hakkında da önemli bilgiler içerir. Öte yandan, bu eser vasıtasıyla dönemin siyasî, sosyal ve kültürel, sanat ve edebiyat hayatı hakkında da değerli bilgilere ulaşılabilmektedir. Bunlara ek olarak, eserde Şeybânî Han'ın Türkçede yazılmış bir kasidesi ve iki gazelini de bulmaktayız.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Şeybânî Han, Mihmān-nāme-i Bukhārā, Ruzbihân-i Huncî, Orta Asya, Buhârâ, Herat, Isfahânî, Şeybanîler, Akkoyunlu, Safevî.

ABSTRACT

The work titled Mihmân-nâme-i Buhârâ which written upon request of Shaybânî Khan (1451-1510) is a great source which contains important information for the Central Asia of that period. This work has been written in Bukhara and completed in Herat on September 8, 1509 by Fazlullâh Ruzbihân-i Huncî. We have two manuscript copies of this work today: Nuruosmaniye Library No: 3431 and Oriental Institute Library of the Uzbekistan Science Academy No: 1414.

The afore mentioned work is an unique source for especially Shaybânî Han himself and Shaybânid period. Some important information which has not been disclosed yet on Uzbek-Qazak and Uzbek-Safevid conflicts are also given in this work. We have also valuable information on the subjects such as political life, religious and cultural affairs, art, literature and social life etc. in this work. Additionally we have one qasida and two gazhels of Shaybâni Khan which all written in Turkish language in this work.

KEY WORDS

Shaybânî Khan, Mihmān-nāme-i Bukhârâ, Ruzbihân-i Huncî, Central Asia, Bukhârâ, Herat, Isfahânî, Shaybânid, Akkoyunlu, Safevid.

Orta Asya Türk devletlerinden Şeybânîler devletinin kurucusu olan Muhammed Şeybânî Han'ın (1451-2 Aralık 1510, Merv) Türk kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Şeybânî Han, göçerevli Özbeklerin başına geçerek H^{v}arezm, Maveraünnehr ve nihayet Horasan'ı da yönetimi altına almış ve Orta Asya'da Timurlular egemenliğine son vererek, Şeybânîler dönemini (1500-1599) başlatmıştır. Bu yazıda, Şeybânîler döneminde yazılmış ve Orta Asya için son derece önemli bilgiler içeren *Mihmān-nāme-i Buḫārā* adlı eser tanıtılacaktır. Eserin Farsça başlıkları, Türkçe çevirileri ile birlikte verilmiş, yanlarına da parantez içerisinde yazmaların yaprak ve Sutūde neşrinin sayfa numaraları yazılmıştır.

Mihmān-nāme-i Buḫārā Fazlullâh bin Rūzbihān-i Huncī tarafından 915/1509'da Herât'ta Farsça olarak yazılmıştır. Fuad Köprülü'nün Çağatay Edebiyatı adlı makalesinde bu eserle ilgili olarak verdiği bilgi şöyledir: "Şeybânî Han devrinin askerî hâdiseleri ve bilhassa göçebe Kazak Özbeklere karşı seferlerini öğrenmek için, emsâlsiz bir kaynak olduğu hâlde ilim âlemince meçhul kalmış olan bu eser, o devrin kültür tarihini ve Şeybânî Han psikolojisini öğrenmek hususunda da mükemmel bir vâsıtadır."(Köprülü 1988: 311).

Ali Alparslan, I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde verdiği bildirisinde Mihmân-nâme-i Buhârâ ile ilgili şu teşhiste bulunmaktadır: "Hem şahsiyetini, hem de devrinin tarihi hadiselerini aksettiren bir eser olarak kendisi tarafından yazdırılan 'Mihmanname-i Buhârâ' Şeybânî Han'ın saltanatı zamanındaki eserlerin en mühimidir." (Alparslan 1979: 4).

Fazlullāh bin Rūzbihān-i Huncī bir süre Akkoyunluların yanında bulunduktan sonra, Irak'tan Horasan'a giderek (910/1504) Şeybânî Han'ın hizmetine girmiştir. Kendisi de şair olan Şeybânî, Safevî yayılması sonunda Herat ve Horasan başta olmak üzere, Türk bölgelerinden gelen Sünnî bilgin ve sanatçıları korumuştur. Böylelikle, Buhârâ ve Semerkant Orta Asya Türk kültürünün merkezi konumunu kazanmıştır. Bu dönemde Farsça eserler yanında Türkçe eserler yazıldığını da görüyoruz. *Sâm Mirza*, *Tuhfe-i Sâmî* adlı tezkiresinde bu dönemde *Firdevsî*'nin, *Şeh-nâme*'sinin de Türkçeye tercüme edildiğini bildirmektedir (Alparslan 1979: 1-2).

Mihmān-nāme-i Buhārā'yı yazma düşüncesi Huncî'ye Buhara'da gelmiş, Buhara'da yapılan toplantılardan birinde yazar Han'a bu kitabı yazma düşüncesinden söz etmiş ve Şeybânî Han'ın da yönlendirmesi sonucunda eseri yazmaya karar vermiştir. Eserde olayların anlatımı Rebiyülevvel 914 / Temmuz 1508 tarihinden başlar. Bir tür vekayi-nâme olan *Mihmān-nāme-i Buḫārā* Şevval 914 / Ocak 1509 tarihinde Buhârâ'da yazılmaya başlanmış ve 23 Cemaziyülvvel 915/ 8 Eylül 1509'da Herât'ta tamamlanmıştır. Yazar, esere *Sefer-nāme-i Buhārā* adını vermiş ise de Şeybânî Han'ın emriyle adı *Kitāb-ı Mihmān-nāme-i Buhārā* olarak değiştirilmiştir. Eser üzerine çalışma yapmış olan M. A.Sal'e, Mihmān-nāme-i Buḫārā'nın Şeybanî Han'ın isteği ile değil, Ruzbihân'ın kendi isteği ile yazıldığını, Şeybânî Han'ın yalnızca adını değiştirmesini istediğini söyler (Sal'e 1954: 113).

Bu eser, Şeybânî Han'ın hanlığının 14 aylık dönemini konu alır. Başta giriş mahiyetindeki kitabın tanıtımı ve müstakil 53 bölümden oluşan eserin; 37 bölümü Orta Asya tarih ve coğrafyasını, 16 bölümü de bizzat Şeybânî Han'ın da katıldığı dinî toplantılardaki konuları içerir. Her bölüm kendi içerisinde alt başlıklar, hikâyet ve şiirlerden (beyit, gazel kaside vb.) oluşmaktadır. Celilova yayınında kimi alt başlıklar ana başlık olarak değerlendirilmiş ve Mihmān-nāme-i Buhārā 59 bölüm olarak yayımlanmıştır (Celilova 1976).

Eserde ağırlıklı olarak Şeybânîlerin *Kazaklar ve Kızıl Börklüler* (*qızıl qalpaq/ sorḫ külâh* 'Şiî Türkler, kızılbaşlar') ile mücadeleleri anlatılmaktadır. Eser, bu konular hakkında da tarihe ışık tutacak kaynak bir çalışma niteliğindedir. Mihmân-nâme-i Buhârâ'da verilmiş olan tarihler Celilova yayınından da yararlanılarak (Celilova 1976:42) tarih sırasıyla tablo olarak çalışmamızın sonunu sonuna eklenmiştir (bk. Tablo I).

Bu çalışma Türkistan için değerli bilgiler içermektedir (Köprülü 1988: 310-311). Mihmân-nâme-i Buhârâ, Şeybânîler dönemi Maveraünnehr ve Türkistan'ın coğrafyası, günlük yaşamı, gelenekleri, sanat, din ve kültür yapısı, boylar hakkındaki bilgiler açısından birinci el kaynak niteliğindedir. Bu coğrafyada gerçekleştirilen seferler sırasında bahis konusu olan şehirler, köyler, yapılar, kaleler, konaklama yerleri, ırmaklar, medrese ve camiler, yaylak ve kışlaklar Huncî'nin dilinde ustalıkla anlatım bulmuştur. Ayrıca, özellikle Kazakların çadırları, dinî törenleri, kutsal saydıkları ziyaretgâhları, bölgenin iklim koşulları, güzergâhlar, geçitler gibi değişik konular hakkında da önemli bilgiler verilmiştir.

Kendisi de Ahmed-i Yesevî takipçisi olan Şeybânî Han, Orta Asya Türkleri arasında İslâmlığın doğru anlaşılması ve Yesevî anlayışının canlı tutulmasında etkin bir rol oynamıştır. Koyu bir Sünnî olan Şeybânî, din bilginleri ile tartışacak ölçüde iyi bir dinî bilgiye sahipti. *Mihmān-nāme-i Buḫārā*'da da bizzat Şeybânî Han'ın huzurunda yapılan fıkha ve kelâma ait toplantılarla ilgili bölümlerde bu husus açıkça görülmektedir. Bu bölümler, Orta Asya İslâm düşüncesi ve dönemin din bilginleri hakkında değerli bilgiler içermesi bakımından da öneme sahiptir.

Eserin değişik yerlerinde Ahmed-i Yesevî 'nin mezarı ve hikmetleri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. *Fazlullāh bin Rūzbihān-i Huncī*, Yesi'deki türbede Yesevî'nin Türkçe olarak yazdığı ve Yesevîliğin adap ve erkânına ait eserini okuduğunu ve eserin düzeninin çok mükemmel olduğunu bildirmektedir (Sutûde 1962: 255-256).

Eserin, *Vasf-ı Qımız* başlığını taşıyan bölümünde, Türk içkisi olan kımız hakkında bilgi verilmekte; Kazakların baharda kımızı nasıl yaptıkları, sağılan kısrakların sütlerinin mayalanması ve kımızın insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri gibi değişik özellikleri ayrıntıları ile anlatmaktadır (Sutûde 1962: 174-178). Ayrıca *kımız*, dinî bir öge olarak da değerlendirilmiş, ayet ve hadislere dayanılarak kımızın ve at etinin helal olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler Türk kültür tarihi açısından önemlidir.

Fazlullāh bin Rūzbihān-i Huncī, bayram törenleri ve bu törenlerde oynanan oyunlarla ilgili bilgiler de vermiştir. Huncî, gezdiği yerleri ve gördüklerini titizlikle kaleme almış ve halk kültürü açısından önemli olan gelenekleri de vermeyi ihmal etmemiştir. *Vaṣf-ı qabaq* (Sutûde 1962: 194-199) başlığı altında ise bayramlarda, kabağın başa konularak oklarla nişan alınmasından ibaret olan *qabaq~qapaq* adlı bir oyun oynandığını anlatmaktadır. Bu bölümde Şeybânî Han'ın huzurunda, askerler tarafından oynanan *qabaq* oyununun özellikleri ve önemi üzerinde durulmuş ve bu münasebetle Şeybânî Han'ın söylediği Türkçe bir gazel de yazıya geçirilmiştir.

Mihmān-nāme-i Buhārā'da *Vaṣf-ı kitāb-ı İskender-nāme-i Turkī* başlığı altında Ahmedî'nin (ö. 815/1412-1413) Eski Anadolu Türkçesi ile yazdığı eser anlatılmaktadır (Sutûde 1962: 151-154). Ruzbihân, Han hazretlerinin meclislerde bu eseri okuttuğunu ve çok yararlandıklarını kaydetmektedir. Eserdeki bu bölüm 16.yy.da Orta Asya ile Anadolu arasındaki kültürel ilişkilerin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.

Farsça olarak yazılmış olan, Mihmān-nāme-i Buhārā'da terim niteliğinde Türkçe sözcükler de kullanılmıştır. Bu döneme ait diğer Farsça eserler de incelenerek yapılacak karşılaştırmalı bir çalışma, Orta Asya ve İran coğrafyasında yaygın biçimde aydınlar arasında kullanılan Türkçenin dönemin Farsça eserlerdeki durumunu ortaya koymak açısından önemlidir. Burada yalnızca birkaç örnek vermekle yetinilecektir:

> azuq, aş, agrıq, aqa, aq-qalpaq, ordu, orduyye, orduyye-yi büzürg, olca, ulus, ulug, ilçi, ılgar, bay, bor, börk, tan, talan, tarhānī, tümen, tümenāt, cerge, çerig, çaşıt, ḫan, ḫanlıg~ḫanlıq, daruga, qapaq, qaravul, qışlaq, qışlaq-gāh, qalpaq, qonaq, köç, toy, qımız, yasa, yaraq, yarlıg, yasavul, yurt, yüriş, yaylaq (Sutûde 1962: 378-382).

Bunlardan *aq-qalpaq* (Özbeklerin sıfatı olarak) sözcüğünü Huncî, *Çehar-bağ* mevkiinde, Şeybânî Han'ın da hazır bulunduğu bir bayram töreninde Özbek askerlerini tasvir etmek için yazdığı şiirde kullanmıştır. İlgili beyit aşağıda verilmiştir (Sutûde 1962:192):

Özbekān nūr-i çeşm-i ümīd-end

Aq-qalpaq hem-çū ḫôrşid-end

Şeybânî Han'ın Mihmān-nāme-i Buhārā'daki Türkçe beyit ve gazelleri, Dîvânı'nda (Karasoy:1998) ve Şeybâni-nâme'de (Vambéry 1885), (Melioranskiy 1908), (Kocasavaş 2001), Bahru'l-Hüdâ (Bodrogligeti 1982) (Eraslan 1991) ve Risâle-i Ma´ârif[1] adlı eserlerinde yoktur. Şeybânî Han'ın eserleri üzerine Türkiye'de yapılmış olan çalışmalarda, Zeki Velidî Togan (Togan 1953) ve Ali Alparslan'ın (Alparslan 1979) makaleleri dışında Risâle-i Ma´ârif adlı eserden 'Şaybânî Han'ın fıkha ait bir risalesi de vardır' ibaresiyle, bahsedilmiş ve eser hakkında bilgi verilmemiştir. Söz konusu eserde ve Müzekkîr-i Ahbâb'da da Şeybânî Han'ın diğer eserlerinde bulunmayan şiirleri vardır. Bunlar da yayımlanmak üzere tarafımızca hazırlanmıştır. Huncî, Şeybânî Han'ınTürkçe şiirlerini yazıya aktarmakla yetinmeyip, onları Farsçaya da çevirmiş, hatta anlamı kapalı kimi beyitlerin şerhlerini de yapmıştır. Bu şiirler yazının II. bölümünde incelenecektir.

Mihmān-nāme-i Buḫārā Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla beraber bir bütün olarak ilk kez M. Sutûde (1962) tarafından Nuruosmaniye yazmasının Arap harfleri ile yeniden dizimi, nüsha farkları ve konuya açıklık getirici bilgileri içeren dipnotlarla yayımlanmıştır. Sutûde'nin eseri 34 sayfalık bir giriş ile başlamakta, sonra sayfa numarası birden başlamak üzere metin (Sutûde 1962: 1-356), dizinler (Sutûde 1962:357-406) ve İngilizce bir sunuştan (Sutûde 1962:I-IV) oluşmaktadır. Bu dizinler: Ayet, hadis, dinî ıstılahlar; kitap ve risale adları; kişi adları, unvan ve lâkaplar; eserde geçen şiirlerin dillere göre tasnifi; boy, kavim, millet, devlet, hanedan adları; şehir, kasaba, köy, bölge, kale, geçit, ırmak, dağ, yaylak kışlak vb. yer adlarını içermektedir. Sonraki çalışmalar Ursula Ott (OTT 1974) ve R. P. Celilova (Celilova 1976) tarafından yapılmıştır. Celilova yayını geniş bir giriş, bölümlerin Rusça özeti, kaynaklar, dizin ve Taşkent nüshasının tıpkı basımından oluşmaktadır. Celilova neşri, yazar hattı olan Taşkent yazmasının tıpkı basımını bulundurması bakımından önemlidir. Taşkent yazmasındaki eksik yapraklar Sutûde yayını esas alınarak Özbekistan SSCB Bilimler Akademisi asistanlarından Osman Kerimov tarafından güzel bir hatla kaleme alınmış ve romen rakamı ile sayfa numarası verilerek tıpkıbasımın arkasına eklenmiştir.

Eser, değişik makalelere de konu olmuştur (Aslam 1965, Celilova 1964, İbragimov

[1] Risāle-i Ma´ārif, British Museum OR. 12956. Şeybânî bu eserini 913/ 1507'de Herat'ı fethinden sonra oğlu Muhammed Timur Bahadır için dinî adap ve ibadet meselelerine ait bir el kitabı olarak ele almıştır. Koyu bir Sünnî olan Şeybânî, Türkçe'den başka dil bilmeyen göçerevli Türk boylarına doğru dinî bilgi vermek amacıyla bu eseri yazdığını söyler. Bu eser tarafımızdan hazırlanarak doçentlik çalışmalarımız olarak sunulmuştur.

1960, Sal'e 1949, Sal'e 1954). Bu yazı hazırlanırken eserin her iki yazması yanında Sutûde ve Celilova yayınlarından da yararlanılmıştır.

Mihmān-nāme-i Buḫārā'nın yazmaları [2]

Nuruosmaniye Yazması

Eserin İstanbul ve Taşkent'te olmak üzere iki yazması vardır. İstanbul yazması *Nuruosmaniye* Kütüphanesi'nde 2925/3431 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Yazmanın istinsah tarihi 915 Cemaziyülâhır/ Eylül 1509'dur. Yazılış tarihi ve istinsah tarihinin bu kadar yakın olması, bu yazmanın müellif tarafından da görüldüğü kanaatini doğurmaktadır. *el-Hāc `Ali el-kātib el-Harāvī* tarafından ta'lik hattı ile yazıya geçirilmiştir. 153 yapraktan ibaret olan eser, 345x240, 250x165 mm boyutundadır. Yazmanın mensur olan bölümleri düzenli olarak 19 satır iken manzum olan yapraklarda bu sayı değişmektedir. Orijinal bordo deri muhafazasının üzerinde *Kitāb-ı Mihmān-nāme-i Buḫārā El-Ḫāce Iṣfhāhāná ḫaṭṭ-ı ta`lik* kayıdı vardır. Başlık mor zemin üzerine tezyinatlı ve tezhiplidir; içi ve dışı meşin, salbek, şemse, köşebendli, miklepli ve şirâzeli; yaprak cetvelleri tezhiplidir. Tek sütun olan yazma da yalnızca şiirlerin bulunduğu yapraklar kimi zaman iki (31[a]), kimi zaman üç (23[a], 30[b]) sütun olarak düzenlenmiş, özel adlar ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Buhârâ Sultanı *Ebu'l-Feth Muhammed eş-Şeybânî* adına yazılmış olan bu eser, Orta Asya talik yazısının da seçkin bir ürünüdür.

Taşkent Yazması

Özbekistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nde 1414 numarada kayıtlı bulunan eser, yazar hattı ile kaleme alınmıştır (Storey 1972:802-803). Bu yazma, 15x25 cm boyutlarındadır. 135 yapraktan ibaret olan bu yazmada satır sayıları 18 ile 28 arasında değişmektedir (Celilova 1976: 41). Kimi yapraklarda başlıklar ya da eklemelerin yazıldığı derkenarlar mevcuttur. Bu yazmanın kâğıdı Semerkant kâğıdıdır, kapağı orijinal olmayıp, XIX. Yüzyıla ait boyası silinmiş, kısmen yıpranmış deri bir kapaktır. Kapakta kapağın yapımcısı Abdu'l-Gafûr'un adı ve H. 1230 kayıtları bulunmaktadır. İlk 6 yaprak nemden büyük ölçüde zarar görmüş, metnin büyük bir kısmı okunaksız hâle gelmiştir. 44[b] itibariyle yaprak numarası başka bir hatla yazılmıştır. Bu yazma, kütüphaneye 1934 yılında özel bir şahıs kütüphanesinden alınmak suretiyle kazandırırlmıştır. Huncî, kimi yerde bir satırlık başlık boşluğu bırakmış, kimi yerde de yazdığı sözcüğün üzerini çizerek, satır arasına ya da derkenara doğru biçimini yazmıştır. 34[a]/8'de Şeybânî Han'a ait Türkçe şiir parçasının

[2] Yazı içerisinde Nuruosmaniye N., Taşkent T. kısaltması ile verilecektir.

ilk dizesinde Huncî önce *bile* biçiminde yazdığı sözcüğü satır üstünde *birle* biçiminde düzeltmiştir.

Eserin T. yazmasını tıpkıbasımı ve Rusça özeti ile yayımlayan Celilova eserinde Huncî'nin kendi hattından çıkan diğer eseri Sülūkü'l-Mülūk'ün Leningrad yazması ile karşılaştırarak, Mihmān-nāme-i Buḫārā'nın Taşkent yazmasının da şüphesiz Huncî'nin kendi hattı olduğu sonucuna varmıştır. Celilova'nın bu yazma hakkındaki görüşü şöyledir: "*Mihmān-nāme-i Buḫārā*'nın Taşkent yazması yazarın kendi hattından çıkmış taslak eserdir. Bu eserin Huncî'nin kendi hattı olduğu SSCB Asya Halkları Enstitüsü, Leningrad bölümünde bulunan Huncî'nin diğer el yazması eseri ile ispatlanabilir. Sülûkü'l-Mülûk'ün Leningrad yazması ile bu yazmanın dikkatli incelenmesi aynı hat olduğunu ispatlamaktadır. Her iki eserin de hattatının aynı olduğu kesinleşmiştir. Cümle bitişleri ve yanlış sözcüklerin üzerine doğru biçimlerinin yaşılış tarzları aynıdır. Ayrıca her iki yazmadaki derkenarların yazılış biçimi, harflerin yazılış ve bitişme biçimleri de aynıdır. Mihmān-nāme-i Buḫārā Sülûkü'l-Mülûk'ten altı yıl önce yazılmıştır. Bu altı yıl içerisinde yazarın el yazısında kimi değişiklikler olması doğaldır. Her iki yazma arasındaki ufak yazı farklılıklarının sebebi her iki eserin yazılışları arasındaki bu altı zaman dilimi olabilir. Ayrıca her iki yazmanın kâğıdı da Semerkant kâğıdıdır." (Celilova 1976: 39-40, tablo I)

Yazar hattı olması bakımından önemli olan bu yazma eksiktir[3]. Bu yazmanın tıpkı basımını Rusça tercümesi ile yayımlayan Celilova, eksik yaprakları güzel bir hat ile yeniden yazdırarak, T. yazmasının tıpkı basımını takiben Romen rakamları ile vererek tamamlamıştır (Celilova 1976: I[a] -XXIII[a]).

Celilova kesin bir hükme varmamakla birlikte eserin üçüncü bir yazmasının daha olabileceğini öne sürer. 1935 yılında Alma Ata'da yayımlanmış bulunan bir eserde[4] Mihmân-nâme-i Buḫârâ'dan yararlanılmış ve dipnotlarda bunların P. Saliyev'e ait bir özel kütüphaneden alındığı kaydedilmiştir. Bu eserde yayımlanan parçalardan bir kısmı mevcut Taşkent yazmasında bulunmayan bölümleri içermektedir. Biz bu çalışma dışında, bir üçüncü yazmanın bulunduğu konusunda başka bir bilgiye ulaşamadık. 1939 yılında Özbek Devlet Halk Kütüphanesi müdürlüğünün talimatı ile, memur İbadullah Adilof tarafından Taşkent el yazmasından bir kopya alınmış ve bu nüsha da Doğu El Yazmaları Derlemesinde 5885 numarada saklanmaktadır. Bu kopya nüshada hattat kimi sözcükleri anlayamamış ve kimi yerleri de atlamış bulunmaktadır.

---

[3] Taşkent yazmasının eksik yaprakları dikkate alındığında, bu yazmanın tamamının 158-160 yaprak arasında olması gerektiği ortaya çıkar.

[4] *Proşloe Kazahstana v Maerilalah i İstoçnikah* (Malzemelerde ve Kaynaklarda Kazakistan'ın Geçmişi, Alma Ata 1935.

Yazarın Yaşamı

Ebu'l-Hayr Eminüddîn Fazlullâh b. Rûzbihân b. Fazlillâh el- Huncî el- Isfahânî, şâfiî bilgin ve tarihçi. Rûzbihân Huncî (860/1456-927/1521) hem anne hem de baba tarafından zengin, etkili ve bilgin bir aileye mensuptur. Soy kütüğü baba tarafından ünlü sufi *Rûzbihânî Baklî*'ye ve anne tarafından *Sâidî* ailesine bağlanır (Özgüdenli 2003: 57-97). Selçuklular ve Hᵛârezmşâhlar zamanında İsfahân'da dinî ve siyasî etkiye sahip iki büyük aile bulunmaktaydı: Hocendî ve Sâidî aileleri. Sâidî ailesi özellikle Hanefilerin önderi konumunda bulunmuştur. Gerek Baklî gerekse Saidî aileleri Akkoyunlular döneminde de *soyurgal* sahibi olarak bu ayrıcalıklı konumlarını korumuş ve himaye edilmişlerdir.

Şiraz'da doğan Huncî, ilk eğitimini de bu şehirde ünlü din bilgini Şâfi'î Celaleddin Devānī'den almıştır. Huncî'nin bu dönemde en çok ilgi duyduğu konu Moğol öncesi düzen içerisinde şeriâtın pratik uygulamaları olmuş ve Ubeydullah Han döneminde yazdığı, *Sülūkü'l- Mülūk* adlı eserinde de bu bilgileri değerlendirmiştir (Haarman 1978:55).

Huncî, sufizmi *Suhraverdî*'nin takipçisi olan *Cemaleddin el-Ardistānī*'den aldığı derslerle öğrenmiş ve *Cemaleddin el-Ardistānī* ile birlikte Mısır ve Filistin'e gitmiştir. Kaynaklar *Huncî*'nin hocası için bir menâkıp yazdığını kaydetse de bu eser günümüze ulaşmamıştır (Haarmann 1978: 55).

Huncî, ilk hac yolculuğuna 877/1473 yılında on yedi yaşında, ikinci hac yolculuğuna da yirmi beş yaşında iken çıkar. İkinci hac ibadetinden dönerken bir süre Memlûk Sultanı *Kayıtbay*'ın sarayında kalır. Huncî resmî kariyerine Tebriz'de Akkoyunlu sarayında *Uzun Hasan*'ın oğlu *Sultan Yakub*'un yanında başlamıştır (892/1487). *Sultan Yakub*'un ölümünden sonra oğlu *Sultan Baysungur*'un yanında bulunmuş (1490), *Baysungur*'un ölümünü takiben Azerbaycan'da çıkan karışıklık sırasında *Huncî*, Azerbaycan'dan ayrılarak Kâşân'a gitmiştir. Mevlana İsfehânî, Kâşân'da bulunduğu sırada *İbtāla Nehci'l-Bātıl ve İhmāl ü Keşfi'l-'Ātıl* (909/1503) adlı Arapça bir eser yazmıştır. Bu eser şîîlerle Sünnîler arasında tartışmalara ve karışıklığa yol açmıştır (Haarmann 1974:332-369). Bunun üzerine Huncî oradan ayrılarak *Sultan Hüseyin Baykara*'nın himayesine girmiş, Özbek Şeybânî Han'ın Horasan'a girmesinden sonra (905/ 1500), ölümüne kadar hiç ayrılmaksızın Şeybânî Han'ın hizmetinde bulunmuştur (Mazzaoui 1972).

Şeybânî Han'ın 916/1510 tarihinde Safevî Sultanı Şah İsmail ile Merv yakınlarında yaptığı savaş sırasında öldürülmesinden sonra Huncî, Buhara'ya giderek Şeybânîler'den *Ubeydullah Han*'ın koruması altına girdi ve bu dönemde *Sülūkü'l-Mülūk* adlı eserini yazarak *Ubeydullah Han*'a sundu. Yaşamının sonuna kadan Özbek sarayında kalan Huncî 5 Cemaziyülevvel 927/ 13 Nisan 1521'de Buhara'da öldü.

Huncî'nin günümüze ulaşan eserleri Arapça ya da Farsça ile yazılmıştır. Yaşamı boyunca Türk saraylarında hizmet vermiş olan Huncî'nin iyi derecede Türkçe bildiğini eserlerinden öğreniyoruz. Yalnız onunla ilgili kaynaklarda Türkçe yazdığına dair bir kayıda rastlanmamaktadır. Huncî, Çaldıran savaşından[5] sonra Safevîleri baskı ve zulümlerini Osmanlılara şikayet amacıyla biri Farsça biri Türkçe iki manzum yakarış yazarak Sultan Selim Han'a göndermiştir (Tekindağ 1968: 49-76) (Danişmend 1971: 10-15). Huncî'nin söz konusu manzumesi Feridun Beğ tarafından yazılmış olan Münşeâtü's-Selâtin adlı mecmuanın birinci cildinde yer almaktadır (Feridun Ahmet Beg 1274-1275: 416-418).

Feridun Beğ, bu manzumeleri verirken *Hᵛāce İṣfahānī* adını kullanmıştır. Gerek Farsça, gerekse Türkçe manzume, Yavuz Sultan Selim Han'a övgü ile başlamakta daha sonra Kızıl Börklülerden (kızılbaş) kendilerini kurtarmaları için talepte bulunan dizelerle sonuçlanmaktadır. Tarafımızdan yayımlanmak üzere hazırlanmış bulunan bu manzumeden Huncî'nin Türkçe yazdığının belgesi olarak yalnızca iki beyit vermekle yetineceğiz:

İntiẓārıŋ çeker Ḫorāsānlıq
Qıl Ḫorāsān'da daqı ṣulṭānlıq

Māverāü'n-nehr'de şāh ü gedā
Qıladurlar saŋa müdām du'ā

Eserleri

Fazlullah b. Rūzbihân'ın bilinen eserleri şunlardır:

(1) *Bedīu'z-zamān fi qıṣṣati kay b. Yakẓān.* Yazılış tarihi 892/1487 yılı ya da daha öncesi olan bu eser, Farsça olarak kaleme alınmıştır (Storey 1936:300). Yazması günümüze ulaşmamış bulunan bu eseri Fazlullah Rūzbihān Sultan Yakub'a ithaf etmiştir (Woods 1976:153-154, 284).

(2) *Tārīḫ-i 'Ālam-ārā-yi Emīnī.* Uzun Hasan'ın ölümünden sonraki dönemi içeren bu eser, Sultan Yakup döneminde onun emriyle yazılmaya başlanmış, ölümünden sonra tamamlanarak oğlu Baysungur'a ithaf edilmiştir. Bilinen iki yazması vardır: Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Kitapları Nu. 4431, çekimlenme tarihi:926/1520) ve Bibliothèque Nationale (Ancient Fonds Persian Nu. 473, çekimlenme tarihi:

[5] Çaldıran savaşı 920 2 Recep/ 1514 23 Ağustos tarihinde Safevî şahı Şahİsmail ile Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim Han arasında yapılmış ve Osmanlıların galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu durum Safevîlerle sürekli mücadele hâlinde olan Özbeklerin de menfaatlerine olmuştur. Huncî Türkçe şiirini bu siyasî gelişmelerin sonunda kaleme almıştır.

952/1545)'de bulunmaktadır (Blochet 1900:296). Bu eser bilim dünyasına *Minorsky* tarafından tanıtılmış (Minorsky 1957), son olarak da *John Woods* geniş bir giriş ve İngilizce özet ile bu eseri yayımlamıştır (Woods 1992). Ayrıca bu eser, Prof. Dr. Mürsel Öztürk'ün danışmanlığında Derya Örs tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır (Örs 1999).

(3) *Hidāyetü't taṣdīq ilā ḥikāyeti'l- ḥarīq*. Ruzbihân Huncî, Arapça olan bu eserini Şevval 907/ Nisan 1502'de İsfehan'da tamamlamıştır. Eser, Mescid-i Nebevî'de 688/ 1289'da çıkan ve büyük bir tahribata yol açan yangını konu almaktadır. Bu risale üzerine *Irac Afşar* (Afşar 1969: 3-34) ve *Muhammed-Taqī Dānişpazhūh*'un çalışmaları vardır (Dānişpazhūh 1969: 3-34, 77-113).

(4) *Kitābü ibtālü nehci'l-bātıl ve iḥmālü keşfi'l-'āṭil:* Huncî'nin Arapça olarak yazdığı bu eser 3 cemaziyelahir 909/ 22 Aralık 1503'te Kāşān'da tamamlanmıştır. Bu eser, Şiî din bilgini *Hasan bin el-Muayyed b. Yusūf b. al-Muṭahhar al-Ḥillī* (648/726 – 1250/1325)'nin *Nehcü'l-ḥaq ve keşfü'ṣ-ṣıdq ve'ṣ-ṣevāb* adlı eserinin eleştirisidir. Huncî'nin bu eseri yazıldığı dönemde bilginler arasında çok etkili tartışmalara yol açmış ve Şiî ile Sünnîler arasında karışıklık çıkmasına sebep olmuş, sonuçta Huncî Kâşân'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Goldziher 1874:475-486).

(5) *Mihmān-nāme-i Buḫārā*: Şeybânî Han'ın 914/1508 yılında Sir-Derya'nın kuzeyindeki bozkırlarda yaşayan Kazaklar ile mücadeleleri, Han'ın Semerkant'a dönüşü, Meşhet ve Tus'u ziyaretleri, ordusu hanları vb. konu alan bu eser Buhara ve Herat'ta 915/1509 yılında tamamlanmıştır.

(6) *Sulūkü'l-mülūk*: İslām prensipleri ile devlet yönetimini anlatan oldukça hacimli olan bu eser Şeybânî Han'ın ölümünden sonra han olan yeğeni Ubeydullah Han'a ithaf edilmiştir. *Sulūkü'l-mülūk*, Farsça olarak Buhara'da 920/1514 yılında tamamlanmış ve Ubeydullah Han'a sunulmuştur. British Library (OR 253) ve Leningrad'da olmak üzere iki yazması vardır. British Library yazması 1089/1678 yılında çekimlenmiştir (Rieu 1881:448). Leningrad yazmasının Huncî'nin kendi hattı ile yazılmış olması çok muhtemeldir. Şeybânîler'in Ubeydullah Han dönemi için çok mühim bir kaynak olan bu eser Muhammed Ali Muvahhid (Tahran 1362), M. Nizamüddin (Nizamüddin 1960: 310-313) ve Muhammed Eslem (Eslem 1974) tarafından ayrı ayrı yayımlanmıştır.

Şeyh Ahmed-i Yesevî'nin türbesinde yapılan akidle birlikte Ubeydullah Han, Huncî'yi *Sulûkü'l-mülûk*'un bir araya getirilmesi vazifesi ile görevlendirir. Eserde İslâmın ilk yüzyıllarında geliştirilen normların, boy konfederasyonunun gerçeklerini göz önüne alarak, İslâmî olmayan ancak göçebe ve Türk özellikler gösteren siyasî organlara uygulanması hedeflenmiştir. Huncî, bu eserde hem Özbeklerin Hanefî hem de İran kökenli Şafi mezhebine dair tavsiye ve şer'i tefsirlerde bulunmaktadır. Eserde mevcut devlet ilişkileri üzerinde son derece gerçekçi ve dengeli görüş ve tavsiyeler

hadis ve dinî esasların yer aldığı kitaplardan da uzun sayılacak alıntılar yapılmıştır. Ubeydullah Han, Horasan'ın hakimiyetinin elde edilmesi ile ilgili olarak Safevîlerle giriştiği mücadeler yanında bu tür dini konulara genelde daha geniş ve ılımlı yaklaşmıştır. Huncî'nin özellikle *Sulûkü'l-mülûk* eseriyle Orta Asya'da büyük izler bıraktığı şüphesizdir, Semerkant bölgesinin, Sünnî merkezlerden uzaklaşması, kendisinin yukarıda belirtilen faaliyetleri sonucunda durdurulmuş ve özellikle *Sulûkü'l-mülûk* eseri sayesinde Özbek hâkimiyet alanlarının dışında da diğer Sünnî liderler arasında geniş anlamda rağbet görmüştür.

(7) *Şerḥ-i qaṣīde-yi burde:* Fazlullah Huncî'nin son eseri olan bu çalışması 921/1515'te tamamlanmıştır.[6] Bu eser Basirî'nin kaside-yi Burde'sinin şerhidir (Storey 1936:300).

(8) *Şerḥ-i veṣâyâ-yi 'Abdülḫâliq-i Ġucduvânî*: Orta Asyalı ünlü din bilgini Gucduvānī'nin soy kütüğü, halifeleri ve vasiyetlerinin şerhi hakkında değerli bilgiler verilen bu risalenin tek yazması Süleymaniye Kütüphanesi (Yahya Tevfik Nu. 1500, 83[a]-102[b])'nde bulunmaktadır.

Müstensih Mîr Ali Herevî'nin Yaşamı

Mihmân-nâme-i Buḫârâ'nın günümüze ulaşmış bulunan iki yazmasından tam ve mükemmel olanı dönemin ileri gelen hattatlarından *Mîr Ali Herevî* tarafından yazıya geçirilmiştir, Taşkent yazması ise kuvvetle muhtemel yazar hattıdır.

Mîr Ali Herevî, Herat'ın tanınmış *Hüseynî* seyyidlerinden gelen bir ailenin üyesidir (Alparslan 1989:397-399). Herevî, 881/ 1476'de Herat'ta doğmuştur. Mîr Ali Herevî, Herat'ta dönemin bilimlerini öğrendikten sonra, Meşhed'e giderek *Zeynüddin Mahmud* adlı bir yazı ustasından nesta'lik yazıyı meşketmiştir. Gençlik dönemini Herat ve Meşhed'de geçiren Herevî'nin bu dönemi hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Hüseyin Mirza Baykara'nın yanına giden Herevî, bu dönemdeki yazılarında *Sultânî*, *Kâtibü's-Sultânî* adlarını kullanmaya başlamıştır. 1513 yılında Herat'ın Şah İsmâil tarafından alınmasından sonra, bir süre dönemin Horasan valisi Sâm Mirzâ'nın koruması altına girmiştir. Herat'ın 1529 yılında, Şeybânî Han'ın yeğeni ve kendisinden sonra hanedanının başına geçen, Ubeydullâh Han tarafından ele geçirilmesinden sonra Herevî, dönemin diğer bilgin ve sanatçıları ile birlikte Buhara'ya götürülmüştür. Yaşamının bundan sonraki bölümünü Buhara'da geçiren Herevî, Ubeydullâh Han'ın oğlu ve 1540-1550 yılları arasında Buhara hanı olan, Abdülaziz Han'a (Fazlullah 1956: 63-81) hat sanatını öğretmekle görevlendirilmiş ve

---

[6] Fazlullah Bin Rūzbihān Şerh-i qaṣīde-yi Burde el-Baṣīrī, IVAN [Institut Vostokovedniia AN SSR Nu. 3b; Nu.: 4880 1[b]. LO [Lesovodstvo i Okhdta] INA [Institut Naradov Azii AN SSR] Nu.: 1326 1[b].

onun meşkhanesinde çalışmıştır. Mîr Ali Herevî, burada kaldığı on altı yıllık dönemde hocalık, katiplik, hattatlık görevlerinde bulunarak aynı zamanda da şiirle uğraşmıştır. Başta Ubeyd han olmak üzere devletin kimi ileri gelenlerine övgüler yazdı. Muhtemelen Meşhed'in Abdülaziz Han'ın egemenliği altında bulunduğu dönemde (1532-1533) Ali Herevî de onunla birlikte Meşhed'de bulunmuştur (Soucek:864 -865).

Ali Herevî, asıl ustalığını ince nesta'lik (kitâbet yazısı)'te göstermiş, sanatının doruk noktasına da 935/1528-1529'ten ölümüne kadar geçen dönem içinde ulaşmıştır (Atabay 1353/1974:334-342). Herevî'nin yazıları İstanbul, Teşkent, Tahran, Meşhed, Kâbil, Leningrad, Berlin, Kahire, Londra, New York ve Hindistan gibi bir çok yerdeki yazma kütüphaneleri ve müzelerinde saklanmakatadır.

Ali Herevî, yaşarken, Ali Şîr Nevâî, Molla Câmî gibi önemli şairler tarafından beğenilmiş ve eserleri takdir edilmiştir. *Ḫâce Baha'addîn Ḥasan Nisârî-i Buḫârî* tarafından 974/1566 yılında yazılmış olan *Müzekkir-i Aḥbāb* adlı tezkirede de *Mīr 'Alī Kātib* başlığı altında, Herevî'den övgü ile söz edilmektedir (Fazlullah 1956:295-299).

Mîr Ali Herevî, hattatlığının yanında döneminin önde gelen nesir ustası ve iyi bir şairidir. Şiirlerinde *Kâtib* takma adını kullanmış, Farsça yanında Türkçe şiirler de yazmıştır. Şairin Türkçe şiirlerinden biri Hansarî tarafından yayımlanmıştır (Kummî 1352/1973: 78-83).

Şeybânî Hân'ın Türkçe Şiirleri

Yazının bu bölümünde Şeybânî Han'ın değişik vesilelerle söylediği üç Türkçe şiiri incelenecektir. Şiirlerin ne için ve hangi duygularla yazıldığının daha iyi anlaşılması için Mihmân-nâme-i Buhara'da bu şiirlerle ilgili verilen bilgilerden kısmen alıntı yapılacak ve şiirlerin çevriyazı aktarımı ve sonra Türkiye Türkçesine aktarımları verilecektir. Bu şiirlerden yalnızca I numarada yer alan şiir Nuruosmaniye ve Taşkent yazmalarında mevcuttur. II ve III numarada yer alan şiirler Taşkent yazmasında bulunmamaktadır. Celilova Taşkent yazmasının tıpkı basımının arkasına yazmanın eksik kısımlarını güzel bir hatla Osman Kerimov'a yazdırarak ve romen rakamları ile numaralandırarak eklemiştir. Celilova yayınında bu şiirler çevriyazıları yapılmaksızın Rusça tercüme edilerek verilmiştir. Ali Alparslan (Alparslan1979: 4) II numaralı şiirin dört beyitini Arap harfli olarak vermiştir. Bizim çalışmamızla eş zamanlı olarak yayımlanan Yakup Karasoy'un çalışmasında ise her üç şiir çevriyazıya aktarılarak verilmiş, fakat T. yazmasında olmayan II ve III numaralı şiirler de T. yazmasında varmış gibi değerlendirilmiştir (Karasoy 2003: 105-114).

I.

Ẕikr-i fevā'id-i Ġucduvān (Sutûde 1962: 62-70) Ġucduvān'ın yararları hakkında.

Bu bölüm *Vaṣf-i Qaṣide-i Ebcediyye* alt başlığı ile yazılmıştır. Hunci'nin bu kaside hakkında verdiği bilgi şöyledir:

> Han, bu kasideyi Begazidih'ten Gucduvān'a doğru hareket ettiğinde söylemiştir. Bütünü 250 beyitten fazladır. Kaside, ilm-i tasavvuf ve esrar-ı hurūf hakkındadır ki hiçbir ârif, onların keşfine ve icabına erişememiştir.
>
> Han Gucduvan kasabasına ulaştığında oranın ileri gelenleri, bilginler ve şeyhler Han'a bağlılıklarını sundular ve ona hizmet ettiler. Han hazretleri, orada kaside-i ebcediyyenin girişini şerh ettiler. O, anlam cevherini açıklamaya ve bu gayipten gelen bilgilerin nazım kisvesine nasıl büründüğünü anlatmaya başladı. Kaside Türkçe yazıldığı için burada bildirilenleri ancak ârif olanlar anlar. Han, at sırtında yan yana giderken bu kasidenin maksatlarını halka anlatmam için ben fakire şöyle buyurdu: "Bunları hazır olanlara anlatın. Bundan nasipsiz kalmasınlar, bu anlamları halkın dili ile anlatmak zordur." İşte ben bunları açıklamaya çalıştım. Benim düşünce atım o sırlarda koşturmaya başladı. O, bana güvenerek ve at sırtında olduğumuz hâlde Ebcediyye kasidesini anlattığı için, hatırımda kalanları yazıyorum. Kasidenin bütünü 250 beyit olmasına karşın ben, burada yalnız yedi beyitini anlatıyorum.
>
> Şeybânî Han bu kasidenin şerhi işini mecliste sağ tarafında bulunan yazara iltifat ederek buyurmuş ve kasidenin mekasit ve mahfillerini açıklanmasını ve yararlarının anlatılmasını istemiştir. Münşî bu konudaki görüşünü şöyle dile getirir: "Her ne kadar bu beyitlerin anlamını açıklamak çok kolay değilse de Han hazretleri böyle buyurduğu için bunu yapmak gerekti."
>
> Kaside-i ebcediyye sırlar ve gerçekleri içerir. 250 beyitten artık olduğu için kısaca şerh edilecekir: "

Bu açıklamalardan sonra *Ebyāt-i ṣadr-ı qasīde-yi ebcediyye* alt başlığı altında önce Türkçe beyit, ardından Farsça aktarımı ve şerhi yapılmıştır. Yazar bu bölümde Şeybânî Han'ın dilini 'zebān-i mübârek' biçiminde tavsif etmiştir.

Bahr-ı hezec[7]

Me fâ î lün Me fâ î lün Fa û lün

v - - -/ v - - -/ v - -

(1) Qıyâṣ birle[8] nazar qıl ol ataŋġa
Ne terkīb qıldı anıŋ ṣuratında

(2) Bileyin dir iseŋ ebced oquġıl
Munıŋ ma`nīsidür müşkil mu`ammā

(3) Elif dik toġrı bol her işde `âqil
Anıŋ üçün boluptur ḫarf-i yektā

(4) Bu mā`nī boldı Ḥaq'dın asru[9] müşkil
`Anāṣır boldılar ecdād u ābā

(5) İşāret qılayın bu ḥarf-i ebced
İşāret ma`nīsin bilgüçi qayda

(6) Taqı hem törtdür ḥarf-i Muḥammed
Burundındur uşal babaġa baba

(7) Ne müşkil ma`nīġa tüşti Şibânī
İlāhī qıl kerem <ü> tevfīq aŋa

(1) <Ey gönül> Adem'e kıyas gözü ile bir bak, <takdir sahibi olan Tanrı'nın> onun yüzünde ne terkip kıldığını gör.

(2) <Adem'in terkibinin gerçeğini ve gizini> bileyim der isen, ebced bilimini öğren, onu oku. Çünkü bunun anlamı çok zor bir bilinmezliktir (Adem'in sureti de ebcetten ibarettir).

(3) Ey akıllı kişi, her işte elif gibi doğru ol. Elif harfi bu yüzden harf-i yekta olarak yaratılmıştır (Ebcetin ilk harfi elif, insan yaratılışının aslı da vahdettir).

(4) Bu anlam Tanrı katından çözümü zor olarak indi, dokuz felek ve cedler dört unsur olarak yaratıldılar.

(5) Ben, bu ebced terkibine işaret edeyim, bu işaretin anlamını bilen nerede?

(6) Babaların babası olarak o yani nûr-ı Muhammed yaratıldı ve Muhammed sözcüğü de dört harften oluşmuştur.

(7) İlâhi, Şeybânî ne zor anlama düştü, onu bereketlendir ve ona yardım et.

---

[7] N. 26a/12-29a/9; T. 34a/8- 37b/17; Sutûde 1976:63-69.

[8] birle: T. 34a/8. satırda *bile* yazılmış sonra satır üzerinde *birle* biçiminde düzeltilmiştir.

[9] asru: N. asra.

II.

Eserin *vaşf-ı qabaq*[10] başlığı altında, kabak oyununun tarifi yapılmakta, Han'ın huzurunda bayram töreninde oynanan kabak oyunu ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.[11] Bu bölümde Han'ın da coşku içerisinde bu kutlamalara katıldığı ve bu vesile ile bir gazel yazdığı belirtilmiştir. Sekiz dizelik bu gazel, Taşkent yazmasında yoktur. Huncî bu konu hakkında verdiği bilgi şöyledir (NO 85a-87a, Sutûde 1962:194-198, Celilova 1976: IVa-Va):[12]

> Bütün yüce sultanlar Hazret-i Han'ın huzurunda atlarına binerek edep ve hizmet yolunda atlarını koşturdular. Hazret de yanındakilerle birlikte kabak meydanına geldiler. Kabak ise Han'ın geçtiği yolun üzerinde duruyordu. Güçlü bahadırlar "Elinizden geldiğince güç ve at toplayın onları onunla korkutursunuz"[13] buyruğuna uyarak kabak meydanına doğru gitmekte idiler. Burada kuvvetten maksat ok atmaktır. Ok atma teşvik edilerek, kabak oyunu ile meşgul oldular. Kabak nedir: Başında kabak bulunan bir ağaç[14] dalı ya da selvi misali başına bir kabak geçirmiş bir bahadır nişangah olarak bulunur. Bahadırlar onu ok yağmuruna tutarlar. Başı altınla kaplanmış bir şimşir dalı ki bahadırları o, ok alanına çeker. Cennet hurmasının bir göstergesi olan <bu

---

[10] Şeyh Süleyman Efendi'nin Lugatinde (1298: 212) kelimenin tanımı şöyle yapılmıştır: "kabak oyunı ve tüfenk-endâzlık étmek toy ve düğünde meşhurdur."

[11] Ahmet Talât Onay (1993: 224-226)'da verilen bilgi şöyledir: "Nişan için hedefe kara kabak dikilirdi. Bu yüzden bir zamanlar her hedefe 'kabak' demek âdet olmuştu. "Kesilen kellesini kabağa diktiler' sözü eski metinlerde geçer. … *Kabaktan hedef*: Eski silahşörler bir bal kabağını insan başı gibi dikip ok atarak nişan talimi yaparlarmış".

Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Katı*'sında *kecek* madde başı altında şu bilgi vardır: "Feth-i cimle kargaburnu dedikleri demir alettir ki ucu eğri ve sivri olur. Ağaçtan sapı vardır. Filbanlar onunla fili kullanırlar... O ucu eğri çevgan şeklindeki ağaca da denir ki meydan ortasına nasb edip başına bir kabak asarlar. Altından ve gümüşten avizeler talik ederler. Tir-endâzlar ona ok atarlar. Musib olan o avizelere nail olur (Öztürk, Örs: 2000: 409). Yine *dâr-ı kedû* Türklerin kabak ağacı dedikleridir ki o diyarda selatin ve ümera iyd günlerinde sahraya çıkıp bir kuru kabak içre altın ve akçe doldurduktan sonra bir ağacın başına geçirirler. Üstad tîr-endâzlar meydan başından ata mahmuz edip dolu dizgin gittiği yerde kemana güşad verir, eğer o kabağı vurabilirse içinde olan altın ve akçe kendinin olduktan sonra bir hilat-ı fâhireye dahi mazhar olur. Arabîde burcâs derler." (Öztürk, Örs 2000: 152) şeklinde açıklanmıştır.

[12] Bu bölüm T. Yazmasında yoktur.

[13] Kur'an: Enfal 8/60. ayetten iktibas "O hâlde, onlara karşı toplayabildiğiniz kadar kuvvet ve binek hayvanı hazır edin..."

Esed'in bu konu hakkındaki meali şöyledir:"Daha yakın bir çeviri: "at tavlası", "tavlada bağlı atlar" yahut atlı birlik (ribâtu'l-hayl). Düşman saldırısına açık olan yahut düşmanın saldırabileceği yerlerde savaşa gitmeye hazır atlı birlikler bulundurmağı (suğûr) tenbih eden bir ifade; lüzumlu her türlü askerî hazırlığı ifade ediyor." (1996: 336, not 64).

[14] Kur'an: Saffat, 37/146: "... ve o'nun üzerinde [çorak toprakta] yetişen bir bodur fidan yeşerttik."

dalın> başındaki güvercin yuvasını okun temreni bozar ve bu da Halifetü'r-Rahman'a sunulur.

Özbeklerin bütün güçlü gençleri Han hazretlerinin huzurunda güç göstermek, ün kazanmak amacıyla kabağa doğru bütün oklarını fırlatıyorlardı. Bayram yerinde hazır bulunan Han'ın ve halkın huzurunda belki de on bin ünlü atlı mücadele ediyor ve her biri arslan gibi ok ve yayları ile kabağa doğru ilerliyorlardı. Kapağın iki yüz gezlik[15] mesafesinden ok atıp geri dönüyorlardı. Evet İslâm ordusunun büyüklüğünü gözler önüne seriyorlardı. İslâm ordusu, cesaret ve savaşçılıkla süslenmiş olarak, Tanrı yolunda cihat için Halifetü'r-Rahman'ın işaretini üstün sayı ve gereçleriyle bekliyorlardı.

Padişah alayı Buhârâ namazgâhında hazır bulunmaktaydı. O, ulu kişi bütün görkem ve azametiyle Buhârâ namazgâhına gelerek namazını kıldıktan sonra kök, nakkâre ve diğer zafer alameti nağmelerle Çehâr-bağ'a geldiler. Orada bütün ileri gelenler sultanlar, büyük emirler, İran ve Turan'ın ünlü bilginleri kendi yerlerini alarak, o ulu kişinin gelişi ile kutlulandılar, makam ve mevkilerine göre ağırlandılar, kendilerine bağışlarda bulunuldu. Ben fakir, ağırbaşlılık gereği arka sıralarda olduğumdan, Han'ın ayrılışından önce valide hazretlerini ziyaret etmiştim. Ulu han, bana ön sırada yer vererek beni şereflendirdi. Meclisteki konuşmaları sırasında beni muhatap aldılar. Bu konuşmalardan sonra Han hazretleri buyurdu: " Bugün bayram günüdür, sufilerle zahitlerin sözlerini bir yana bırakalım. Bayramın tadını çıkarmak gerek." Sonra dedi ki: " Bana bu sabah Türkçe bir gazel geldi, bu gazelde Hoca Mevlana'yı[16] anmış bulunuyoruz. Bu şiirde bayramın mutluluğunu ve yüzyıllarca bir araya gelmemiş bir ulusun coşkusunu anlattım. Sonra han hazretleri: "Mecliste hazır bulunan güzel sesli hanendeler bu gazeli yüksek sesle okusunlar." diye buyurdu. Bu gazel, bu bayramın görkem ve yüceliğini, mahlas beyiti ise hazretin ibadet ve alçak gönüllülükteki olgunluğunu anlatmaktadır. İnsanlar bunu anlasınlar ve yararlansınlar diye bu gazele burada yer veriyoruz.

Bahr-ı hezec[17]

Mef û lü Me fâ îlün Mef û lü Me fâ î lün

- - v / v - - - / - - v / v - - -

(1) Körüŋ barı sulṭânlar bu 'ıyd-i qıyāmetni
Min niçege tartayın ey şeyḫ riyâżetni

---

[15] Hinz *gez*'I şöyle tanımlamıştır: "Gez İran'da arşın için kullanılan tabirdir, aynı ülkede zar ve zirâ' tabirleri de kullanılır, ancak bunun tesbiti zordur... J Fryee'ye göre gez 37,5 inches=95,15 cm idi, ortalama olarak 95 cm olurdu... Bugün İran'da sadece bir gez vardır, bu da 104 cm'dir." (ACAR 1990: 76)

[16] H^{v}ace-i Mevlânâ, Huncî'nin lakabıdır.

[17] N. 86b /14-87a/10, Celilova (1976: 282 / L. Va/10), Sutûde (1962: 197-198).

(2) Ey H^{v}ace-i Mevlânâ tiŋle bu ne ġavġa-dur
Bu ravża-i devlettür çal ʻıyd-i saʻādetni

(3) Bu ʻıyd-i saʻādetde kildi barı sulṭānlar
Câm-ı mey-i ʻişret tut ur ṭabl-ı beşâretni

(4) Kördüŋ bezm ü ʻıyd ayını tâb-ı bez ü lāġar
Zâhid bile[18] ṣūfīġa qıldı bu işāretni

(5) ʻAyb-i mey ü menʻ-i ney ṣūfī sen-ge ʻādet-tür
Mey içgil ü insān bol qoy ṣūfī bu ʻādetni

(6) Tesbīḥ ü rıḍâ sinde ey Şeyḫ ʻalâmettür
Tut cām-ı mey-i ṣâfī qoy-ġıl bu ʻalāmetni

(7) Qad kāmetiŋ ey muqrī Şibānī<ni> hīç yaqmas
Ey sāqī-i gül-çehre körset qadd ü qāmetni

(8) Ḥaq birdi ser-efrâzī Şibânī'ġa kim tün kün
Baş üzre qoyuptur[19] ol bu tāc-ı ʻibādetni

(1) Ey Şeyh (Mevlana Isfahânî), bütün sultanların bu bayram kalabalığını gördün, ben bu riyazete nasıl katlanayım

(2) Ey Hâce-yi Mevlana Isfahânî bu ne kalabalıktır/coşkudur dinle, bu mutluluk ziyafetidir sen de mutluluk bayramında çalınması gerekeni çal.

(3) Bu mutluluk bayramında bütün sultanlar geldi. <Sen> de yeme içme meclisinin kadehini tut ve muştuluk davulunu vur.

(4) <Mevlana Isfahânî> bayram geleneğinin parlaklığı ve yarışmanın bitkinliği ile geçen yarışma ve bayram ayını gördün, <işte o,> zahit ile sufiye bunu işaret etti.

(5) Sufi, neyi men etmek ve meyi ayıplamak senin geleneğindir; bu geleneği bırak, mey iç ve insan ol.

(6) Ey Şeyh, tespih ve şeyhlik hırkası senin işaretindir. Saf bir mey kadehi tutarak bu işareti bırak.

(7) Ey vâiz, senin boyuna posuna Şeybânî hiç aldırmaz; ey gül yüzlü güzel sen boy posunu göster.

(8) Tanrı Şeybânî'yi bir ululuk ile şereflendirdi, O da bu kulluk tacını gece gündüz başının üzerinde tutmaktadır.

---

[18] bile: Celilova *ile*.

[19] ío yuptur: N. tuyuptur.

III.

Ruzbihân'ın bu şiirin yazılış tarihi ile iligili olarak verdiği bilgiye göre bu şiir, Şeybânî Han'ın ölümünden yaklaşık yedi ay önce yazılmış olmalıdır. Ayrıca kendisini Sünnîlerin hâmisi ve önderi olarak gören Şeybânî Han'ın İmam Musa bin Rıza'nın Meşhed'de bulunan kabrini ziyareti de manidardır.

> Ẕikr-i ziyāret-i Ḥażret-i Ḫalīfetü'r-Raḫmānī mezār-i İmām 'Alī bin Mūsī Riżā-rā der Meşhed-i münevver (NO. 146[a]-147[b], Sutûde 339-342). Sefer ayının altıncı günü (25 Mayıs 1509 Cuma) sabahında Han hazretleri ordusu ve maiyatindekilerle birlikte ins ü cinin imamı olan, İmam Musa bin Rıza'nın kabrini adabına uygun bir biçimde ziyaret etmişlerdir. Meşhed'de güzel sesli hafızlar Şeybânî Han'ın buyruğu ile Kur'an tilavet ederler. Bu tilavet sırasında Han hazretleri Kuran okumanın adabını şöyle anlatır: "Mezarı başında Kur'an okunan bir evliya rüyasında onlara 'Ölünün arkasından kabir başında Kur'an okumak sıkıntıya ve cezaya yol açmaktadır' demiştir. Bundan böyle hafızlar kabrin dışında okusunlar. Böyle okumak daha uygundur."

Huncî, Han hazretlerinden Meşhed'de Musa bin Rıza hazretleri için yazmış olduğu şiirinin okunmasını talep eder. Han hazretleri ise büyük bir alçak gönüllülük göstererek, bu şiirin İmam hazretlerinin ululuğuna lâyık olmadığını ve bu yüzden okunmasını istemediğini belirtir. Huzurdakilerin isteği üzerine bu gazel dönemin usta hafızı, *Mevlana Hâfiz Hacı* tarafından yüksek sesle ve duygulu bir biçimde okunur. Şiirin okunmasından sonra da vecd hâli artarak devam eder. Dinî sohbet daha da derinlik kazanır. Bu şiirin son beyitinde tarih düşülmüştür. Buna göre bu şiirin yazıldığı yıl 915/1509 yılıdır.

Bahr-ı rezec[20]

Müstefilün Müstefilün Müstefilün Müstefilün

- - v - /- -v- / - -v-/ - -v-

(1) Burqa`kötergil ey ṣabâ ol yüzi gülgūn-nāk ara
Körse miniŋ qanlıq yaşım efşān kılayın ḫâk ara

(2) Ol tīġ-i hicrân derdidin ölmek tirilmek dem-be-dem
Hicrān ḫayâli kim kilür ol cān imiş ġam-nāk ara

(3) Qoysam[21] başım bu āsitān, töksem besī eşk-i revân
Ölsem ġamım yok ol zamān ol āsitān-ı pāk ara

(4) Çün ṭavf qılsam ay Ḫudâ Sulṭān `Ali Mūsā Rıżâ
Seyrimni aytay ol zamān ol qāmet-i çālāk ara

---

[20] N. 147a; Celilova (1976: 308/ L.XVIII[a]), Sütûde (1964: 341).

[21] íoysam: N. tuysam

(5) Bu kūy-ı Ka'be ṣubḥ-ı tāb ol nūr-ı pāk-i āftāb
İmdi yitişdim bu ṣavâb şu'le uray eflāk ara[22]

(6) Sulṭān-sin ü min bir gedā ḫıḍmetiŋni[23] kılsam edā
Luṭf eylegil ay pādşā qıl terbiyet bī-bāk ara

(7) Cism-i ża'ifim örtenür çün üstüḫᵛân boldı otun
Köyse Şibānī yoq 'aceb ay dost-lar ḫāşāk ara

(8) Tārīḫ-i a'ẓām ẓa bolur sırrını hem ṭah bilür
Köŋlümni[24] uşbu şād qılur qoydum munı idrāk ara

(1) Ey sabah rüzgarı, o gül yüzlülerin yüzünden peçeyi kaldırdığında <onlar> benim kanlı gözyaşımı görürlerse, ben gözyaşımı toprağa akıtayım.

(2) O ayrılık okunun derdinden her an ölüp dirilten, üzünç dolu yaşlarla hayale gelen o sevgili <can> imiş.

(3) Başımı bu asitana koyup da gönlümce gözyaşı döksem, o zaman bu pak asitanda ölsem de gam yemem.

(4) Ey Tanrım, Sultan Ali Musa Rıza'nın kabrini tavaf ettiğimde, o ulu makamda gördüklerimi anlatacağım.

(5) Kabe'nin aydınlık sabahına ve o parlak nuruna şimdi ulaştım, hasıl olan bu sevab göklere ışık saçacaktır.

(6) Ey Tanrı'm sen sultansın ben de senin hizmetini yerine getirmeye çalışan bir kulum, lütuf göster, beni korkusuzluk içinde terbiye eyle.

(7) Ateş kemiğe dayandığı için benim güçsüz bedenim yanar. Ey dostlar Şeybânî çalı çırpı arasında yansa, bu şaşılacak şey değil.

(8) Kutlu tarih dokuz yüz on beş (H.915/ M.1509) oldu, benim gönlümü de işte bunların mutlu kıldığını anladım.

---

[22] Barthold *Istorika geografiçeskiy ozbor Irana* [İran'ın tarihî coğrafyasına bakış] başlıklı yazısında (1903) Meşhed şehri ve İmam Musa bin Rızâ'nın kabri hakkında geniş bilgi vermiştir. Yukarıdaki beyitte yer alan *şu'le uray eflâk ara* söz öbeği ise şu bilgi ile aydınlanmaktadır: "Bakır kaplamalı minarelerin alem kısımları uzaktan ateş gibi parıldar" (Aka 1978: 53-73, 71).

[23] ḫıḍmetiŋni: N. ḫıḍmetdiŋni (bu bir yanlış yazım olmalıdır).

[24] Köŋlümni: N. yazmasında bu sözcük *kāŋlümni* biçiminde elif ile yazılmıştır. Bu bir yazım hatası olsa gerek.

TABLO 1. Ruzbihân'ın verdiği önemli tarihler (Celilova 1976: 42)[25]

914 Rebiyülevvel / 1508 Temmuz	Herat'ta bulunma
914 Rebiyülâhır / 1508 Ağustos	Herat'ta bulunma ve Herat'ta söylenen vaazın anlatımı
914 Cemaziyülevvel / 1508 Ağustos- Eylül	Herat'ta bulunma
914 Cemaziyülâhır / 1508 Eylül-Ekim	Kelat'ta konaklama
914 Recep / 1508 Ekim- Kasım	Merv'de bulunma
914 12 Şaban / 1508 5 Aralık	Merv'den Buhara'ya hareket
914 22 Şaban / 1508 15 Aralık	Buhara'ya varış
914 Ramazan'ın son günü / 1509 Ocak	Buhara'da bulunma ve devam eden günlerde büyük kurultayın toplanması
914 5 Şevval / 1509 26 Ocak (Cuma)	Kazak seferine çıkma
914 8 Şevval / 1509 29 Ocak Ârifân'da konaklama.	Begazidih'ten Gucduvan'a yöneliş, Kasr-ı
914 23 Şevval / 1509 13 Şubat	Hazret-i hümayunun buz tutmuş Seyhun nehrinden geçişi ve sultanların toplanması
914 Şevval 25 / 1509 Şubat 15	Gucduvan'a varış
914 Şevval 27 / 1509 Şubat 17	Arkuk'a varış
914 Şevval 28 / 1509 Şubat 18	Üzgent'e varış, Sırderya'yı geçiş ve *Rūzbehânâ Huncâ*'nin Sıgnak'a dönüşü
914 Zilkade 25/ 1509 Mart 17	Kazaklarla savaş
914 Zilhicce / 1509 Mart- Nisan	Câniş Sultan'ın karargahı Kara Abdal'a gitme ve kaçan Câniş Sultan'ın öldürülmesi
914 Zilhicce 4 / 1509 Mart 25	Yesi'ye gidiş, Ahmed-i Yesevî'nin türbesini ziyaret
914 Zilhicce 10 / 1509 Mart 31	Sıgnak'ta bulunma
914 Zilhicce 12 / 1509 Nisan 2	Nemeksar'da konaklama
914 Zilhicce 15 / 1509 Nisan 5 (Perşembe)	Sırderya'yı geçiş, H^{v}âce-i Yesevî'nin kabrini ziyaret
914 Zilhicce 28 / 1509 Nisan 18	Semerkant'a varış ve Şeybânî Han'ın dedesi Ebu'l- Hayr Han'ın kabrini ziyareti
915 Muharrem 8 / 1509 Nisan 28	Karşî'ye hareket
915 Muharrem 11 / 1509 Mayıs 1	Karşî'ye varış[26]
915 Muharrem 13 / 1509 Mayıs 3	Amuderya'dan geçiş
915 Muharrem 19 / 1509 Mayıs 9	Merv'e varış
915 Muharrem 21 / 1509 Mayıs 21	Tahir-âbâd'da konaklama
915 Sefer 3 / 1509 Mayıs 22	Meşhed'de konaklama
915 Sefer 8 / 1509 Mayıs 28	Tus'ta konaklama
914 Şevval / 1509 Ocak	Kitabın yazılmaya başlanması

[25] Bu tarihler çevirilirken bilgisayar ortamında *Convert* programından yararlanılmıştır.

[26] Bu tarihten sonraki olayları Celilova, Barthold'a dayanarak vermiştir.

915 Cemaziyülevvel / 1509 Eylül	Kitabın tamamlanışı
910 Rebiyülevvel/ 1504-Ağustos Eylül	Ester-âbâd'da bulunma
910 Cemaziyülâhır/ 910 Eylül-Ekim	Kelat kalesinin kuşatılması

Kaynaklar

AFŞAR Irac (1348/1969) Risâlâî ez Faḍlullâh b. Rûzbihân-i Ḫuncî. *Yâdnâma-yi İrânî-yi Minurski* (Yayımlayanlar: Mucteba Mīnuvī - Irac Afşar), Tehran, 3-34.

ALPARSLAN Ali (1979) Şeybânî Han'ın Türk Kültür Tarihindeki Yeri. *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X. 1973) Tebliğler 1. Türk Tarihi*, İstanbul, 1-6.

ALPARSLAN Ali (1989) Alî Herevî, Mîr. *D İslam Ansiklopedisi,* CII., İstanbul, 397-399.

ASLAM M. (1965) Fadl-Ullah bin Ruzbihân al- Işfahânî. *Journal of the Pakistan Historical Society* C. X/2, Karachi, 121-134.

ATABAY B. (1353/1974) *Finrist-i Murakka`ât-ı Kitabḫāne-i meyeṭanatî*. Tahran, 334-342.

BARTHOLD Wilhelm (1903) *Istorika geografiçeskiy ozbor Irana* [İran'ın tarihî coğrafyasına bakış] St Petersburg. [AKA İsmail (1978) Horasan. *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı: 8, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 53-73.]

BLOCHET E. (1900) *Catalogue de la Collection de Manuscrits Orientau, Arabes, Persans et Turcs*. C. I, 296.

BODROGLIGETI A.J.E. (1982) Muhammed Shaybânî's ' Bahru'l- Hudâ ' An Early Sixteenth Century Didactic Qasida in Chagatay. *Ural-Altaische Jahrbücher* , S 54, Bloomington, 1-55.

CELİLOVA R.P. (1976) *Fazlallâh ibn Rūzbihân İsfaḫânî Mihmân-nâme-yi Buḫârâ (Zapiski Buxarskogo Gostia*). Pamyatniki Pis'mennosti Vostoka XXVII (Redaktör A.K. ARENDSA), Moskova: Nauka, 199+336 s.

CELİLOVA R.[P.] (1964) K İzdaniiu versiia Rukupisi ' Zapisok Buxarskogo Gostia' (Mihmân-nâme-yi Buḫârâ Fazlallâh b. Rūzbeḫân-İsfaḫânî. *Obşestvennıe Nauki v Uzbekiztane*, Nu: 10, 48-52, Taşkent

DANİŞMEND İsmail Hami (1971) *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. 2, 10-15.

DÂNİŞPAZHŪH Muhammed-Takî, (1348/1969). Hidâyet al-taṣdîq ilâ ḥikâyet al-ḥarîq. *Yâdnâma-yi İrânî-yi Minurski*. (Yayımlayanlar: Mucteba Mīnuvī_Irac Afşar), Tehran, s. 77-113.

ERASLAN Kemal (1991) Şibânî Han'ın ' Bahru'l- Hüdâ' Adlı Eseri. *Türk Kültürü Araştırmaları Muharrem Ergin'e Armağan*, Yıl: XXVIII/ 1-2, Ankara, 103-177.

ESED Muhammed (1996) *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*. İşaret Yayınları: İstanbul.

ESLEM Muhammed (1974) *Muslim Conduct of State Based Upon the Sulūkü'l-Mūlūk Of Fadl-Ullâh bin Rūzbihân Isfahânî*. İslamabad.

FAZLULLLAH Syed Muhammad (1956) *Mudhakkır-ı Ahbab Hvaja Baha al-din Nithari Bukhari.* New Delhi, 295-299.

FERİDUN Ahmed Beg (1274-1275) *Münşeâtü's- Selâtin*. İstanbul, C. I, 416-418.

FRYEE, R. N. (1954) *The History of Bukhara*. Cambridge.

GOLZİHER I (1874) *Beiträge zur Litteratur-geschichte der Ši'a und der Sunnitschen Polemik*. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, LXXVIII, Wien.

HAARMAN U[lrich] (1978) Khundji Fadl Allah B. Rûzbihân. *EI [The Encyclopadia of Islam New Edition]*, Vol. IV, Leiden, 55.

HAARMAN U[lrich] (1974) Staat und Religion im Transoxanien im Führen 16 Jahrhundert. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesselschaft,* Vol. CXXIV, 332-369, Leipzig (Weisbaden).

HINZ, W. (1970) *Islamische Masse und Grewichte Umgerechnet ins Metrische Systeme*, Leiden. [ACAR, Sevim, (1990). *İslâmda Ölçü Sistemleri*, Marmara Üni. Yayın Nu. 487, İstanbul.]

İBRAGİMOV S.K. (1960) Mihmân-nâme-i Buhârâ Rūzbeḫâna Kak İstoçnik po İstorii Kazakhstana XV-XVI vv. *Novye Materialy po drevneĭ i srednevekovoĭ İstorii Kazakhstana*, Akademii Nauk Kazakhskoy SSR, Alma-Ata, 141-157.

KARASOY, Yakup (2003) Mihmân-nâme-i Buhârâ ve Şiban Han'ın Üç Şiiri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan*, S. 13, Bahar 2003, 105-114, Konya.

KARASOY, Yakup (1998) *Şiban Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).* TDK Yay. Nu. 614, Ankara.

KOCASAVAŞ, Yıldız (2001) Şeybânî-name'de Yer Alan Şeybânî Han'a Ait Bir Şiir. *İlmî Araştırmalar* 12, İstanbul 2001.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1988) Çağatay Edebiyatı. *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C.3, 310-311.

KUMMÎ, Kâdî Ahmed (1352/1973) *Gülistân-i Hüner*. (Yayımlayan HANSÂRÎ A.S.), Tahran, hş. s. 78-83.

LAMBTON, A.K.S. (1985) *State and Government in Medieval Islam*. 178-180, Oxford.

MAZZAOUİ, M (1972) *The Origins of the Safawids Sí'izm and the Gulât*. Wiesbaden.

MELİORANSKİY, P. M. (1908) *Şeybani-name Djagatayskiy Tekst*. S. Petersburg.

MİNORSKY, V. (1957) *Persia in A.D. 1478-1490 An Abridged Translation of Faḍlullâh b. Rûzbihân Khunji's Târikh-i 'Âlâm-Ârâ-yı Amînî*, London.

MUVAHİD, M. Ali (1362) *Huncî, Sülûku'l-Mülûk*. Tahran.

Mütercim Âsım Efendi (2000) *Burhân-ı Katı* (Yayıma Hazırlayanlar: Mürsel ÖZTÜRK- Derya ÖRS) TDK. Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi:2, Ankara 2000.

NADERNEJAD, Nader (1985) Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser: Sultan Yakup Tarihi. Atatürk Üni. Edebiyat Fak. *Araştırma Dergisi,* XIII/1, Erzurum.

NAFîSî, S. (1332/1953) Şerh-i hâl-i Hâliq Ġicdûvânî. *Ferheng-i İran-zemîn*, V.1, s. 70-78.

NİZAMUDDİN, M. (1960) Sulûk al-Mulûk of Fadl Allah ibn Ruzbihân. *Journal of Pakistan Historical Society*, XIII, vol. 3-4, Karachi.

ONAY, Ahmet Talât (1993) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, [Yayıma hazırlayan Cemal KURNAZ], Türkiye Diyanet Vakfı, Ansiklopedi ve Sözlükler: 2, Yayın Nu: 77.

OTT, Ursula (1974) *Transoxanien und Türkestan zu Beginn des 16. Jahrhundert: Das Mihmân-nâma-yi Buhârâ des Fadlallah b. Rûzbihân Hūngî.* Ubersetzung und Kommentar, Islamkundlich Untersuchungen, Sayı 25, Freiburg, 362 s.

ÖRS, Derya (1999) *Fazlullah b. Ruzbihan-i Hunci ve Tarih-i Alem-ara-yi Emini'si*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi).

ÖZGÜDENLİ, Osman G. (2003) Bir Ortaçağ İran Şehrinin Anatomisi: İsfehân (650-1500). *Name-i Aşina*, V/ 11, 57-97, Ankara.

RİEU, Charles (1881) *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*. Vol. II, s. 448, London.

SAL'E, M. [A.] (1949) Kniga Buḫarskogo Gostia" (Miḫmân-name-i Buhârâ) Fazlully Ruzbeḫana. *Izvestiia İmperatorskoĭ Akademii Nauk Üzbek, SSR*, Nu: 4, s. 11, St. Petersburg.

SAL'E, M.A. (1954) Moloizvestnyĭ İstochnik po İstorii Uzbekistana 'Miḫmân-name-i Buhârâ'. *Trudy İnstututa Vostokovedniia Akademii Nauk Üzbek, SSR]*, C. 3, Taşkent.

SOUCEK. P. P. (1985) Alî Heravî. *Encyclopaedia Iranica* C. I, Bibliotheca Persica, ss. 864-865, Colombia.

STOREY, C.A. (1936) *Persian Literature A bio-bibliographical Survey.* Vol. I, Section II, s. 300,

London.

STOREY, C.A. (1972) *Persian Literatüre A Bio-Bibligraphical Survey, Volume I, Part 2, Biograhy Addition and Corrections Indexes.* Lucaz Company: London.

SUTUDE, Minûçihr (1341/1962) *Mihmân-nâma-i Buhârâ (Târîḫ-i Pâdişâh-i Muḥammed Şeybânî).* İntişârât-i Bungah-i terceme ve neşr-i kitâb, nu: 140: Mecmū'a-i mutūn-i Farsî nu: 10, 34+403 s., Tahran. (Eserin Lâtin harfli ön kapağındaki künye şöyledir: SOTOODEH, Manoochehr, Fazlullâh ibn Rūzbehân Huncî Mehmân-Nâma-ye Bokhârâ, Tehran)

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ (1298) *Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî*. İstanbul.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1968) Yeni Kaynak ve Vesîkaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi. *İ.Ü. Tarih Dergisi*, C. XVII, S. 22, Mart 1967, İstanbul, 49-76.

TOGAN, Zeki Velidî (1953) Yesevîliğe Dair Bazı Yeni Malûmat. *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 523-529.

THACKSTON, W. M. (1994) *Habibü's-Siyer by Khwandamir*, The Department of Near Eastern Language and Civilization, Harward Üni., Harward.

VAMBÉRY, Hermann (1885) *Şaybâninâma, Die Scheibaniade Ein Özbegisches Heldengedicht in 76 Gesängen Von Prinz Mohammedmeyeih Aus Charezm*, Budapest.

WOODS, John (1987) The Rise of Timurid Historiography. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, 81-108.

WOODS, John (1992) *Faḍlullâh b. Rûzbihân Khunji Iṣfahânî: Târîkh-i 'Âlâm-Ârâ-yı Âmînî*. Royal Asiatic Society, London.

WOODS, John E. (1976) *The Akkoyunlu,clan, confederation, empire: a study in 15th/9th century Turco-Iranian politics.* Minneapolis and Chicago.

YAZICI, Tahsin (1988) Huncî. *D İslam Ansiklopedisi A*, C. 18, İstanbul.

Ekler

EK I. Mihmān-nāme-i Buhārā, Yazma 1711

EK II. Mihmān-nāme-i Buhārā, Yazma 1798

Gülşen Seyhan Alışık

Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesidir. Yoğunlaştığı araştıma alanı Doğu Türk yazı dili ve edebiyatı dır.

Adres: Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Göztepe Kampüsü, 81040 Göztepe İstanbul. TÜRKİYE. E-posta: seyhanalisik@yahoo.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 14 Ocak 2004

Düzeltme için gönderildiği tarih: 5 Mart 2004

Düzeltmeden sonra kabul edildiği tarih: 30 Nisan 2004

E-yayın tarihi: 7 Kasım 2004

Çıktı sayfa sayısı: 23

Şekil sayısı: 2, Tablo Sayısı: 1, Kaynak sayısı: 57